

І н ф о р м а ц і я н а б е з п е к а

УДК 342.722

КОРЖ І.Ф., головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки і оборони

**ПРИНЦИПИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ
ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

***Анотація.** У статті досліджуються стан національного права в сучасних умовах розвитку українського суспільства; його відповідність загальновизнаним правовим принципам демократичного укладу та правовій безпеці держави; ставлення міжнародної спільноти до існуючих недоліків.*

***Ключові слова:** захист, права і свободи, право, правова безпека, правова система, принципи права.*

***Аннотация.** В статье исследуется состояние национального права в современных условиях развития украинского общества; его соответствие общепризнанным правовым принципам демократического обустройства та правовой безопасности государства; отношение международного сообщества к существующим недостаткам.*

***Ключевые слова:** защита, права и свободы, право, правовая безопасность, правовая система, принципы права.*

***Summary.** The article explores the situation of the national law under the today's Ukrainian society development conditions and its compliance with generally recognized legal principles of the democratic society and with the legal security of the state, the attitude of the international community to existing drawbacks.*

***Keywords:** protection, rights and freedom, law, legal security, legal system, principles of law.*

Постановка проблеми. Сучасне життя українського суспільства являє собою арену гострого політичного протистояння між основними політичними силами. Зазначене доповнюється поглибленням соціального розшарування, поширенням корупції у різних сферах життєдіяльності суспільства, прийняттям органами державної влади непопулярних і суперечливих рішень, якими регулюється повсякденне життя громадян. Зазначене денонсує з оптимістичними заявами політичних діячів про настання покращення життя простих громадян. Все це породжує зростання невдоволення у суспільстві, поширення радикальних настроїв, зневіру людей у завтрашньому дні, невіру в ефективність застосування правових засобів при вирішенні проблем, що постають перед членами українського суспільства.

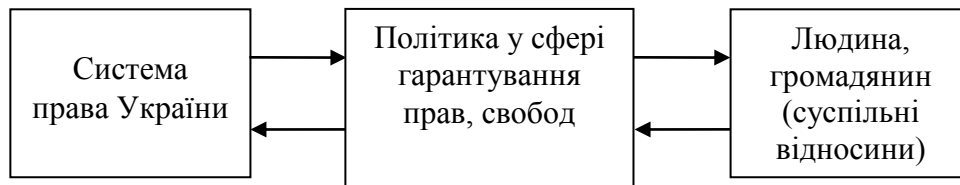
Метою статті є визначення стану регулювання національним правом суспільного життя в Україні, а саме: чиї волю і інтереси виражає і закріплює національне право; відповідність національного права загальновизнаним принципам демократичного суспільства.

Виклад основних положень. Становлення Української держави безпосередньо пов'язано із становленням національного права, нових стандартів гарантування прав людини і громадянина. Орієнтуючись на здобутки розвинутих держав, Україна в своєму Основному Законі (Конституції) [1] зазначила, що вона є демократичною, соціальною державою (ст. 1); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість

діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). В Конституції України, яка є основою правової системи держави, цьому питанню присвячено окремий Розділ II.

На Схемі показано прямий і зворотний зв'язки між системою права і людиною, громадянином.

Схема

Дотримання прав і свобод, їх гарантованість є пріоритетом для будь-якої демократичної держави. Правова система держави є основним механізмом, який має гарантувати та забезпечувати права і свободи громадян України, а також їх поновлювати у випадку порушення. Саме в цьому і полягає авторитетність права, тобто його спроможністю втілюватися в систему суспільних відносин, створюючи правопорядок. Право авторитетне у суспільстві, якщо воно є: надійною опорою безпеки особи і майна; гарантією спокійної праці і побуту; загальнодоступним способом цивілізованого вирішення спорів і конфліктів. Найбільше його авторитетність визначається станом правопорядку – реальною можливістю здійснення прав і законних інтересів членів суспільства, їх захисту від злочинних посягань, об'єктивним, законним вирішенням правових спорів у судах, а за необхідності – примусовим виконанням невиконаних зобов'язань, усуненням протиправних станів, поновленням порушених прав [2, с. 69].

Міцність правопорядку, авторитетність права значною мірою залежать від спроможності законодавця своєчасно враховувати відносини, що виникають і породжують спори, конфлікти, які потребують юридичного регулювання і захисту і які, насамперед, знаходять відображення в правозастосовній (судовій та адміністративній) практиці. Саме стабільна, авторитетна, динамічна правова система, забезпечена відповідним їй апаратом судової влади та правоохоронних органів, є найбільш ефективною формою упорядкування і динаміки суспільних відносин [2, с. 70].

Права людини носять фундаментальний характер це означає, що будь-яке втручання державної влади в реалізацію прав громадянина має бути чітко юридично закріпленим, обґрунтованим і відповідати положенням Конституції та міжнародних угод України. Якщо держава, яка закріплює права людини у законах і має забезпечувати їх виконання, на практиці ігнорує їх, перешкоджає їх реалізації чи створює умови для реалізації прав для певної групи осіб, прошарку, класу, то ця держава характеризується як антидемократична.

Україна, яка задекларувала демократичний шлях свого подальшого розвитку, досягла відповідних успіхів у рецепції (лат. “receptio” – прийняття) права демократично розвинутих держав Європи, насамперед у сфері правової культури, адаптації правових норм у національне законодавство. Особливо важливе значення має адаптація в національне право таких загальноновизнаних (загальних) принципів європейського права, як: законність; гуманізм; юридична рівність; демократизм; невідворотність відповідальності за вчинене правопорушення.

Однак правова система та права людини в Україні виступили та продовжують виступати свого роду заручниками складних процесів державотворення, об'єктом системних політичних спекуляцій та зловживань з боку політичних сил, що значною мірою, нівелювало в суспільній свідомості саму цінність як правової системи, так і прав людини. Зазначене формує соціальну відчуженість особи і громадянина, унеможливорює вироблення і реалізацію дієвої державної політики, створює несприятливі умови для розвитку соціуму.

Необхідно зазначити, що в процесі реалізації принципу законності, не можна допускати його ототожнення з принципом верховенства права, який є якісною характеристикою закону, вказує на доступність закону, відповідну його передбачуваність, ефективність юридичних способів реалізації і захисту інтересів суб'єктів права тощо. Тобто закон обов'язково має базуватися на принципі верховенства права, бути правовим законом. Лише за цих умов закон відповідатиме інтересам більшості суспільства, як це прийнято в демократичних державах.

Водночас, як показує практика законотворення в Україні, є непоодинокими факти прийняття законів та внесення змін до них в інтересах вузького прошарку населення, насамперед крупних бізнесових структур. При цьому, як правило, здійснюється обмеження відповідних прав широких верств населення. Для прикладу можна навести прийнятий Закон [3], згідно з яким Укроборонпрому було списано заборгованість перед соціальними фондами в 366 млн. грн., за комунальні послуги – 146,3 млн. грн. Крім того, списані пені, штрафні та фінансові санкції, нараховані на таку заборгованість перед суб'єктами господарювання. Як зазначають інформаційні джерела, зазначене пов'язане зі зміною топ-менеджерів Укроборонпрому в інтересах відповідних бізнес-структур, їхніх намірів приватизувати активи військово-промислового комплексу. Таким чином, прийняття згаданого Закону було здійснено в інтересах крупного капіталу, а не значної кількості громадян, котрі отримують відповідні платежі з Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Зазначене вказує на відхилення функціонування механізму законотворення від загальноновизнаних принципів права, зміщення пріоритетів при здійсненні захисту інтересів прошарків населення у бік крупного капіталу.

Як зазначено в Конституції [1], людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Тобто національне право, нормотворчість в державі, діяльність судів, правоохоронних та інших державних органів мають бути направлені на задоволення матеріальних, духовних та інших потреб людини. Громадяни мають бути впевнені в тому, що реалізація їхніх прав і свобод буде здійснено своєчасно і правильно, так само як і надійно захищені їхні життя, здоров'я, честь і гідність. Право має бути направлено, насамперед, на недопущення проявів порушення прав і свобод громадян, на профілактику правопорушень, на гуманне ставлення до людини, незважаючи на здійснене ним правопорушення, на перевиховання правопорушників, на справедливе судове вирішення проблем, що виникають у суспільстві. Саме в цьому полягає принцип гуманізму права.

Якщо проаналізувати ситуацію з правами людини в Україні, то можна дійти висновку, що вона є строкатою і мозаїчною. Поряд з позитивними та успішними діями

органів влади за останні декілька років у зазначеній сфері можна констатувати про збільшення порушень у цій сфері. Не знаходячи належної правової підтримки в судових органах щодо справедливого поновлення порушених прав, громадяни України вимушені звертатися за допомогою та справедливим вирішенням питань до міжнародних інституцій. Нині Україна займає четверте місце за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини, тобто фактично кожна десята скарга до суду надходить від громадян України.

26 січня 2012 року Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) ухвалила резолюцію [4] щодо функціонування демократичних інституцій в Україні, в якій ПАРЄ висловила занепокоєність судовими процесами над колишніми урядовцями, піддала критиці принципи функціонування судової та правоохоронної систем, представила свої зауваження до нового виборчого закону та передбачила можливість застосування санкцій до України, якщо вона не виконуватиме зазначені вимоги. Було висловлено прохання про негайне звільнення колишніх урядовців до завершення судових процесів проти них з причин гуманітарного характеру, а також у світлі її занепокоєння щодо застосування попереднього ув'язнення в Україні. Враховуючи такі критерії гуманізму права, як: особливо м'яке відношення до неповнолітніх, жінок і осіб похилого віку; функціонування інститутів амністії та помилування; застосування покарання нижче нижньої межі тощо, Україні було вказано на низький рівень гуманізму при застосуванні права щодо засуджених осіб, про вибірковість застосування права, а також було висловлено ряд інших зауважень, побажань та вимог.

Для прикладу можна навести факти кримінального переслідування громадян за політичними мотивами. Це підтверджується тим, що 30 квітня 2013 року Європейський суд з прав людини в Страсбурзі назвав арешт Юлії Тимошенко і її утримання в СІЗО до рішення суду політично вмотивованим порушенням її прав, констатувавши порушення статті 18 європейської Конвенції про захист прав людини (межі застосування обмежень прав). У Рішенні Європейського суду від 3 липня 2012 року у справі *“Луценко проти України”* зафіксовано шість різних порушень права на свободу та особисту недоторканність, яке захищається статтею 5 європейської Конвенції, та порушення державою статті 18 Конвенції у сукупності зі статтею 5 – застосування норм КПК про позбавлення волі з іншими, не передбаченими КПК цілями при ухваленні рішення про взяття під варту і подальшому утриманні під вартою. Суд не назвав зазначені цілі політичними, але це прямо впливає з висловленої Судом аргументації.

У процесі побудови громадянського суспільства в Україні важливого значення набуває принцип юридичної рівності громадян, за якого кожен може користуватися обсягом конституційно визначених прав і свобод, кожен є рівним перед законом. Конституцією України (ст. 24) передбачено, що “громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками” [1].

Конституційний принцип рівності людини і громадянина можна визначити як гарантування кожному члену суспільства, незважаючи на будь-які його індивідуальні ознаки (за винятком обставин, передбачених Конституцією й законодавством), однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, покладення на осіб, які знаходяться в однаковому правовому становищі, рівних обов'язків, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом. Однак нерівність між людьми є неминучою, що впливає з їх природної сутності. Але при цьому важливо зважати, коли

така нерівність є результатом об'єктивної реальності, а коли вона має дискримінаційний характер. Не будь-які відступи від вказаного принципу є дискримінацією.

В Україні досить гостро постає проблема реалізації конституційного принципу рівності особи. Потенціал Основного Закону в даному напрямку належним чином не реалізовується, про що свідчать непоодинокі факти безнаказаного вчинення правопорушень з боку осіб (їхніх близьких), які займають високе соціальне положення в суспільстві, і навпаки, коли пересічних громадян притягують до юридичної відповідальності за незначні проступки. Зазначене можливе внаслідок: низького рівня життя населення, корупції на всіх владних щаблях, бюрократизму, відсутності дієздатного громадянського суспільства, порушення конституційної законності, низького рівня правової культури як посадовців, так і громадян та ін. Формально проголошений конституційний принцип рівності особи вимагає свого забезпечення, тобто прийняття заходів, здатних зробити можливість його втілення в життя реальним. Конституційно-правовий механізм реалізації конституційного принципу рівності особи складається із сукупності нормативних і інституційних елементів.

На нашу думку, негативна роль у зазначеному належить і Конституційному Суду України, що проявилось у прийнятті ним ряду рішень, які викликали як в українському, так і міжнародному науковому середовищі негативний резонанс. В цих рішеннях вбачалося явне політичне замовлення, під яке підводилася, як правило, хибна правова аргументація. Для прикладу можна навести одне з останніх його рішень від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи”, статті 138 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці). Навівши правову аргументацію про неконституційність обмеження максимального розміру пенсійного забезпечення, розміру щомісячного довічного грошового утримання суддів чи припинення його виплати суддям у відставці на період їх роботи на деяких посадах, тим самим Конституційний Суд України сам порушив дію конституційного принципу щодо рівності особи, оскільки для інших громадян залишилася в силі дія обмежувальних норм Закону України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи”. З огляду на це в зазначеному рішенні проглядається як правова проблема, так і морально-етична, згідно з якою суддям не доцільно забезпечувати собі відповідні переваги над іншими громадянами, оскільки це прерогатива держави встановлювати ті чи інші показники матеріального забезпечення діяльності суддів.

Основними напрямками забезпечення вказаного вище принципу в загальному вигляді мають виступати: наявність якісної нормативно-правової бази; соціально-орієнтований вектор державної політики й гарантована підтримка соціально незахищених верств населення; забезпечення рівності всіх перед законом і судом; чітке втілення ідеї рівності в процес правотворчої і правозастосовної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, органів суду і прокуратури та їх посадових осіб; підвищення рівня правової культури населення, подолання правового нігілізму [5].

В основі права мають бути закладені загальні блага суспільства, тобто право має бути виразником волі та інтересів більшості суспільства. Саме в цьому проявляється принцип демократичності права, що передбачає участь населення у формуванні згаданої волі, закріплення її у процесі нормотворчості, здійснення своїх нормотворчих повноважень і дій населенням безпосередньо чи через обраних в органи влади

представників, демократичні процедури розробки, обговорення, прийняття та оприлюднення нормотворчих рішень [2, с. 106].

Зазначений принцип знайшов своє відображення не лише у нормотворчому процесі, а й у інших формах народовладдя. Так у ст. 21 Загальної декларації прав людини [6] зазначено, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Вибори є вихідним принципом організації державного механізму та системи місцевого самоврядування. В сучасних умовах вибори є необхідним атрибутом життя суспільства, характеризують ступінь демократизму державного режиму і являють собою основну форму волевиявлення народу, реалізації народного суверенітету. Вибори, проведені з дотриманням вимог Конституції України та міжнародних стандартів, виступають необхідним засобом надання владі легітимного характеру. За їх допомогою народ визначає своїх представників в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, наділяє їх мандатом на здійснення у визначених Конституцією межах своїх суверенних прав. Як підкреслює Г. Майєр, вибори – це “єдиний акт, в якому політична воля народу безпосередньо втілюється у владні політичні структури, найважливіший і єдиний акт, за яким народ може визначати, до того ж в обов'язковій з позиції права формі, державну волю” [7, с. 121].

В Україні проблема демократичності виборів є вкрай гострою. Міжнародні експерти, іноземні спостерігачі, українські аналітики виборчих кампаній в Україні оцінюють вибори, зокрема 2010 року, як такі, що проводилися з використанням адміністративного протекціонізму, лобізму, підкупу електорату та проявів фальсифікації результатів виборів, посадових зловживань при проведенні агітації тощо. Підкуп електорату порушує принцип вільного волевиявлення виборців, що суттєво впливає на результати голосування і є підставою для визнання виборів недійсними. В державі на законодавчому рівні до цього часу не визначені організаційно-правові засади протидії та запобігання сучасним корупційним технологіям у виборчих процесах [8].

Рівність громадян перед законом та законність конкретизуються таким принципом права, як невідворотність відповідальності за вчинення правопорушення. Ідея невідворотності відповідальності за порушення закону як ефективного засобу попередження правопорушень не викликає жодного сумніву. Принцип невідворотності юридичної відповідальності прямого закріплення у Конституції України не отримав. Однак за своїм соціальним змістом він є конституційним і знаходить опосередковане вираження у низці положень Конституції. Так, стаття 3 Конституції проголошує людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Принцип невідворотності юридичної відповідальності тією чи іншою мірою знаходить своє відображення в галузевому законодавстві. В одних галузях права цей принцип отримав часткове або побічне вираження, в інших – пряме (кримінальне). Ніхто не може бути звільнений від відповідальності з підстав, не передбачених у законі. Будь-який правопорушник повинен бути притягнутий до відповідальності незалежно від його посадового положення, національних, релігійних чи інших особливостей. Однак на

практиці цей принцип спрацьовує не завжди. Українське суспільство знайоме з непоодинокими фактами, коли особи, які явно вчинили те чи інше правопорушення, не притягуються до юридичної відповідальності. Для прикладу можна навести факт тендерної корупції, пов'язаний з укладенням контракту між “Нафтогазом” і Keppel Fels Limited (Сінгапур) про поставку двох бурових установок вартістю 1,226 млрд. доларів. Одну з установок, що була куплена “Нафтогазом” у 2011 році, продала фірма Rigas Kugu Buvetava (Латвія). Тоді “Нафтогаз” переплатив удвічі. І за цю обладку із втратами державних коштів ніхто не поніс відповідальність. На цьому фоні є очевидною низька якість роботи працівників органів внутрішніх справ; неналежна наглядова діяльність прокуратури та Міністерства юстиції України тощо.

З огляду на зазначене особливого значення набуває проблема конституційної відповідальності вищих посадових осіб. В системі конституційного законодавства відсутня певна інтеграційна одиниця, яка упорядкувала б і привела до єдиного знаменника всі складові конституційної відповідальності. На думку А. Селіванова, для заповнення цієї прогалини з позиції правової доктрини необхідно розробити закон “Про конституційну відповідальність вищих посадових осіб у державі”, в якому були б чітко окреслені юридичні підстави для застосування конституційної відповідальності і обов'язково – процедурні питання відсторонення від посади вищих посадових осіб. Оскільки прямого закріплення у Конституції України принцип невідворотності юридичної відповідальності не отримав, тому, на думку дослідників, можна частину другу статті 61 Конституції України доповнити реченням щодо невідворотності відповідальності особи [9].

Доводиться констатувати, що, незважаючи на те, що Україна ратифікувала більшість найважливіших міжнародних актів у сфері прав людини, їх дія на території нашої держави знаходиться на неналежному рівні. Незначні успіхи досягнуті у сфері реформування органів, які мають забезпечувати права і свободи громадян. Так, за даними моніторингу консорціуму експертів, профінансованого фондом “Відродження”, в Україні повністю відсутній прогрес у сфері реформування органів внутрішніх справ, виборчого законодавства, практики виборів і незалежності ЗМІ. Мінімальний прогрес був відзначений у сфері конституційної реформи, а також реформи судової системи й прокуратури [10].

Із зазначеного можна зробити висновок: в Україні ні правова система, ні правоохоронна система держави не виконують на належному рівні свої функції щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, не усувають загроз, спрямованих на їх обмеження, не забезпечують, тим самим, правовими механізмами безпеку особи, громадянина. А це свідчить про існування необхідності всебічної охорони самого права, яке має виступати гарантом забезпечення безпеки особи. Іншими словами, існують загрози деформації права, правовій безпеці держави. Це впливає з того, що правова безпека є невід'ємним елементом правової держави та режиму верховенства права, мета, зміст та характер якої зумовлені можливостями права, правової системи забезпечити стан захищеності [11].

Таким чином, враховуючи визначення поняття “правова безпека” – “спроможність суб'єктів права держави реалізувати та забезпечити свої життєво важливі інтереси за допомогою суспільних відносин, які охоронювані та захищені сукупністю здійснюваних у правовій системі держави і за допомогою права заходів, засобів і способів правового регулювання” [12], можна констатувати, що в Україні склалася ситуація, за якої продукуються загрози належному функціонуванню правової системи, тобто загрози правовій безпеці держави. Необхідно зазначити, що напередодні саміту Східного

партнерства у листопаді 2013 року у Вільнюсі, де передбачається підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, без вжиття радикальних заходів щодо забезпечення належного функціонування національного права, насамперед без проведення належної реформи правоохоронної системи, без вдосконалення виборчого законодавства, без усунення вибіркового правосуддя, що є основою забезпечення правової безпеки держави, розраховувати на позитивний результат проведення згаданого саміту для України буде важко. Україна має здійснити забезпечення реального захисту інтересів громадянина, встановлення рівних для всіх суб'єктів права умов забезпечення та захисту конституційних прав і свобод. Лише справедливі, правові закони, їх безумовна повага і дотримання з боку всіх суб'єктів права можуть гарантувати українському суспільству таку необхідну стабільність та процвітання [12, с. 60].

Використана література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Общая теория государства и права : академический курс в 3-х т. / отв. ред. М.Н. Марченко. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Т. 2. – М. : Норма, 2007. – 802 с.
3. Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу-учасників Державного концерну “Укроборонпром” та забезпечення їх стабільного розвитку / Голос України від 30.10.12 р. № 204.
4. Функціонування демократичних інституцій в Україні : Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи. – Режим доступу : [//www.assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta12/ERES1862.htm](http://www.assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta12/ERES1862.htm)
5. Полховська І.К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / Інна Костянтинівна Полховська. – Х. : Національна юридична академія України ім. Яр. Мудрого, 2006. – 191 арк.
6. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / Голос України від 10.12.08 р. № 236.
7. Государственное право Германии : в 2 т. – Т 1; отв. ред. Б.Н. Топорнин. – М. : Изд. ИГ и ПРАН, 1994. – 320 с.
8. Корж И. Проблемы протидії застосуванню сучасних корупційних технологій в Україні. – Режим доступу : [//www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vtd/2011_4/KORZH.pdf](http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vtd/2011_4/KORZH.pdf)
9. Максимюк О.Д. Проблеми нормативного закріплення принципу невідворотності юридичної відповідальності : *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів [“Осінні юридичні читання”], (Харків, 12 – 13 листопада 2008 р.)*. – Харків : ХНЮА, 2008. – С. 56-59.
10. Експерти : Україна не виконала 11 критеріїв зі списку Фюле. – Режим доступу : [//www.pravda.com.ua/news/2013/06/19/6992521](http://www.pravda.com.ua/news/2013/06/19/6992521)
11. Добродумов П.О. Правова безпека як складова національної безпеки : Національна безпека України : стан, кризові явища та шляхи їх подолання / П.О. Добродумов. – К., 2005. – 400 с.
12. Корж І. Політична корупція та правова безпека України // *Право України*. – 2009. – № 6. – С. 55-60.

~~~~~ * * * ~~~~~